

ածններն հաւաքած է հեղինակն այս մատենական մէջ, բաւական անկողմնակալութեամբ:

Հատուածներէն շատերուն քով հատուածաբանին համառոտ փնտազրութիւնը դուռած է. այսպիսի կենսագրութիւններ 44 հատի չափ կը համրուին. նոյնպէս քանի մը գրագիտական ծանօթութիւններ՝ եւ դժուարիմաց բառերու մեկնութիւններ: Ասով գործն ստուգիւ շատ գովելի եւ ուսումնարարներու յանձնելի պիտի ըլլար, եթէ չունենար քանի մը թերութիւններ, որ գոցեան բովանդակ գրքին օգուտը՝ եթէ ոչ ի դերու կը հանն, գոնայ ըստ մեծի մասին կը նուազեցնեն:

Հեղինակն մտքէն վերկած կ'երեւի սա ընկալեալ սկզբունքն՝ թէ որպէս զի դասագիրք մը նպատակին յարմար ըլլայ, բաւական չէ միայն նիւթապէս աշխատիլ եւ զայն մամլոյ յանձնել. այլ առաւելապէս կը պահանջուի, որ դասագիրք մը, մանաւանդ այսպիսի ընթերցողածոյ դասագիրք մը, իւր հատորներուն եւ խառնուք մէջ՝ նիւթերու զանազանութեամբն հանդերձ, ամբողջ մը կ'աղմկէ: Ապա թէ ոչ՝ որպիսի ալ հետաքրքրական ըլլան նիւթերն, մանկախն՝ այս կը կարգաւ զայն եւ մեծ տիրով, բայց չի հասնիր այն դիտուած նպատակին, որ էր՝ «մանկանց շարագրութեանց նպատաստանող ըլլալ»: Այս թերութիւնն ըստ բաւականի զգուշացած չ'երեւիր գործոյս հեղինակը. այնպէս որ հետզհետեւ շարուած հատուածներն՝ փոխանակ զերար ընդգրկելու, կը վաննի զիրար: Եղջնք միայն՝ «Հնորհալոյ սիշատակն» (էջ 33) որ եթէ գրքիս վերջերը գրուէր, իւր պատշաճ տեղը կը գտնէր. եւ այս՝ միայն լեզուին համար. որովհետեւ հատուածն կարդացողը կը համոզուի թէ սոյն քաջաբարձ գրչի լեզուն պատշաճապէս չէ յարմարած իրմէ գրեթէ երկու էջ յառաջ եղող «Կնդրատ» ընտանեկան լեզուին հետ:

Եզրմը մասին յօրինուածի անհամութիւն կ'երեւայ հեղինակի կողմանէ: Շատ օգտակար եւ շահեկան գործ մի կ'ըլլար, եթէ գոնէ ամէն հատոր յիւրեան լեզուի միութիւն եւ նոյնութիւն ունենար: Ատոյգ է լեզուն մտաց կը հետեւի եւ շատ տեղ ճաշակի, եւ հետեւաբար ըստ զանազան անձանց՝ զանազան է եւ լեզուի ոճն, բայց հարկ է միթէ, որ՝ «գպրոցի մանուկներն» (տես Յաւաքաբան, էջ 6 տող՝ 17) — որ սորվելու կ'երթան ի դպրոց եւ ոչ այլեւայլ հատուածներու խառն ոճերու հեղեղին մէջ խղզուելու, — հարկ է որ այլեւայլ անձանց ոճերու եւ գրութիւններու նշաւակ ըլլան: Ուր

եթէ միատեսակ եւ նմանօրինակ ոճերն ու լեզուն կ'արեւնար հեղինակն անաշուտ իրարմէ զանազանել եւ «գպրոցի մանուկներն» մօշթակ եւ կանոնաւոր լեզուի մ'առաջնորդել, եւ այլեւայլ ոճերու ընտանեցները, այն ստեղծ այս գիրքն ալ կ'ըլլար ստուգիւ արդիւնալից եւ շահեկան, աղատելով գոնէ մանկախն հայերէն արդի լեզուի մէջ տիրող խառնաձայն խառնակութենէ եւ այլանդակ անտեղնութենէ: —

Ընդհանրապէս ծաղկաբայ ընող մատենագիր մը պիտի կարենար զանազանել նոյն իսկ արդի լեզուին մէջ առաջին կարգի եւ երկրորդական գրողներն, եւ ոչ թէ անպիտէ ամեն մէկ հրապարակագիրն, որ այսօր յօդուած մը հրատարակած է, վաղէն ըստիւր գրագիտաց կարգն առնու: Այս՝ անիրաւութիւն է գրագիտութեան, եւ ապագայ անաշուտ պատմութիւնն այսպիսի աշխատութիւնները հաւասար պիտի դնէ — ոչնչի:

4. Գ. Մ.

ՅԱՎՈՐԱՅԻՄ ՅՈՂՄ. ԵՆ ԱՆՏՈՒ — Տարերը Մարդակազմութեան: Ամէն ամսանց կարեւոր: Կ. Պոլս, Տպգր. 8. Գալաֆեան, 1890: 8° Ներս՝ Ը. 103: Պատկեր՝ 38: Գին՝ 3 ռըշ.:

Սոյն փոքրիկ մատենան 14 գլխոց մէջ հարց եւ պատասխանով մարդկային մարմնոյն կազմութեան գիտութիւնը կ'աւանդէ, նաեւ պատկերներով նոյնը բացատրելով: Բաւական մանրամասն կը ստորագրուի իւրաքանչիւր անդամաց կազմիչ մասունքն, պաշտոններն ու նշանակութիւնը:

Մարդակազմութեան գիտութիւնն մարդուս կենաց պահպանութեան կարեւոր, եւ առհասարակ մարդուս իւր նիւթական մասն ծանշելու հետաքրքրութեան յագեցուցիչ գիտութիւն է. եւ այս պատճառաւ մեր ժամանակներն մեծապէս յառաջացած ու զարգացած է: Կարեւոր էր ուրեմն եւ արդիւնաւոր սոյն գիտութիւնը մատչելի ընել նաեւ մերայնոց, եւ այս արդէն սկսուած էր. քանի մը տարի յառաջ: Յաւանքն իշխարաց սոյն Տարերքն՝ նոյն գիտութիւնն աւելի ընդհանրացնելու պիտի նպաստէ անշուշտ:

Յակայն յանձնելի էր Մարդակազմութեան հեղինակներուն արեւոյց աւելի ընտրութիւն ընել: Մատենական առաջին էջերն միայն գիտելով՝ կը տեսնենք որ մարդակազմութեան տրուած սահմանն (էջ 1) բաւական պզոտ աղբիւրներէ բխած է: Մարդակազմութիւնն մարդուս մօշթն (եւ ոչ՝ մարդկային) կազմութեան գիտութիւնն է: Այս պզոտ արեւոյց ազդեցու-

Թիւն է նաեւ նշել տեղը գրուած սա նախագա-
տութիւնը Թէ "Մարգարեան ամենակատարեալ կեն-
դանի մը լինելով" եւ այլն: Եւ որչափ կ'երեւայ
"Հիշելնակք", որոշ գազափար չունին մարդա-
կազմութեան տես՝ Բնապարանն, ուր մար-
դակազմութեան (anthropologie, մարդաբանու-
թիւն) տրուած սահմանն բնաբանութեան (phy-
siologie) սահմանն է:

Մատենական պատասխաններն Թէեւ պոչ-
ծառ են եւ գիւրբմունքի, սակայն շատ համա-
ռօտ անցնուած է ընդհանրապէս, եւ սահմաննե-
րու մէկ քանին այնպէս նիւթն սպառող եւ Հա-
տու չէ. այսպէս՝ մարդկային ցեղերու տրուած
սահմաններն, որ եւ ոչ իսկ ձիշդ կրնան ըստել:
Կովկասեան ցեղին համար կ'ըստի, Թէ "ձուա-
ձեւ գլուխ", ունին, ուր պէտք էր ըսել՝ բոլորակ
եւ չափակցեալ փակ, բարձր եւ ուռուցիկ ծոցո-
ր: Պէտք էր յիշուիլ նաեւ՝ որ Կովկասեանց ատա-
մունքն ուղղածիք են, որով էապէս կը տարբե-
րին միւս ցեղերէն: Մոնղոլներու սահմանին մէջ
պէտք էր յիշուիլ՝ ցած ճախատ, որ էական որո-
շիւններն է, եւ աւելի քան քանգ, կարծ-
բութ եւ տափակ դիւ:

Առանց համառօտութեան փնտրելու՝ կա-
րելի էր նաեւ քանի մը գործնական եւ հետա-
բերական տեղեկութիւններ գնել տեղտեղ, ու-
րով գործն չոր, լոկ անդամագիտական եւ միտ-
բխական կերպարանք չէր ունենար. եւ ուսա-
նողն իրական շահ կ'ունենար գիտութիւնէն:

Պատկերներն, Թուղթն ու տպագրութիւնը
շատ ստորին են: Վերջին ժամանակներս Կ. Պոլ-
սոյ տպարաններու մէջ արժան գիրք տպելու
սխտ մը կը ճարակի, որով այնպիսի տպագրու-
թիւններ հրապարակ կ'ելլեն՝ որոնք հայ տպա-
գրութեան արուեստին (միայն) ի Կ. Պոլսոյ յե-
տախաղացութեան, եւ առհասարակ բլթացած
ճաշակի ցոյց են:

Հ. Գ. Գ.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ՉԱՅՆ ԱՅՏՈՒԹՈՅ

Նոր, ՏԵՐ, կ'աղաչեմ՝ ձառայիդ խոնարհ.
Ժառուղ կ'մ. եւ ՏԵՐ՝ բաղձամ բոլորի
Լնթանալ ուղիդ ի քո ծառայապարհ
Գիշեր եւ տիւ:

Իմաստութիւն տուր մշտացս իմ ամուլ
Որ ծանշամ արդար քու պատուիրաններ.
Ըլամ ճշնազանդ, եւ գործով անդու
Քու հրամաններ:

Թող յիս շողայ լսյս քրդդ իմաստութեան,
Զաղթութեամբ քրդ օրիտս իմ այս զըւարթ.
Ինչպէս որ միտմիկ ցօշն անաւօտեան
Կը ցօշն զվարդ:

Չայն իրեն ճգող. ու՛ր Ծըրպայծըք.
Չէիք հազար ուղիդ երթեմս անարկ
Այն անաւարտին մէջ երկարամիկ
Լընել երթեք:

Իտու մեղ Մովսէս. (կ'ըսիք ուսպսւ.)
Իտուց աղաչէ գճէր՝ որ ոչ գայրթիթով
Ինչ ոչ ի տակմանի պատուիրան տայ մեզ,
Կ'անսանց փութով:

Այսպիսի երկեր չունիմ ես ընտու.
Ծոր որ ծընրաղբը կ'աղթօթիմ առ ձեզ.
Դու կը լըսես ճայնս. կ'անդրես իմ ցաւ
Ու՛ր զընծա ՏԵՐ:

Եթէ յաշխարհիս ըլլամ ես անոք,
Եւ մարմինս հիւծեալ, աշխարհ տը անոյս.
Չիմ բանար առ ձեզ երթեք մի բողոք,
Ո՛րք քաղցը իմ յոյս:

ԳՈՌԵՆԵՆԸ ԹՊԳՐՄ. ՎԱՆԱՆ ՏԵՐ - ՍԱՐԳՍԵԱՆ
ի Կարին:

Յ Ժ Ի Ն

Ողջին քեզ ղեղնած տերեւով անտառ,
Ողջին մեզ. ծաղկունք, որ մեծիկը յաւէտ.
Չեզ. օրեք սիրուն. կ'ողբամ՝ սքգանար,
Բնութիւնն այլ կարծես կը սքգայ ինձ հետ:

Եիմ այս մեղմեղեանս՝ թըռչաւ. սքգալայս
Նրեւէր պար՝ մ'այլ դալկանար արտիկ,
Որուն առկայեալ եւ տըւող այն լոյսն
Ինձ կ'առաջնորդէ ի միտքն անտառին:

Աշուն օրերու ընուծիւնն իսկ աղբնած
Ընդի իմ համար անոյշ տեսարան,
Նըման մըտերմիկ ժողպիտն այն շըրթանց
Ջոր կը նստի մահ փակել յաւիտեան:

Կու լամ՝ յուսահատ սրտիկ միտքս
Պատրաստ եմ թողուլ հորիզոնս կննաց.
Կը դարձնեմ եւս իմ՝ արտասուակոծ
Այն բարեբնեւէ՛ր զոր չեմ վայելած:

Ո՛ր հովիտը, երկիրը. արեւ. ընուծիւն,
Ետինն մեզ արցունքս տամ՝ շիւղիս արկն.
Ողն այնչափ է քաղցը. լոյսն այնչափ շողուն,
Ծոր մահամբերին աշխարհ մըտեմ:

Կ'ուզէի մնչել ի մըրոր պարպել
Մարդկային կննաց դառնագոյն բաժան.
Թիւրեւս ըլլայի մարդը ես գլտնել
Գէթ անոյշ կաթիլ մտքի մ'իւր յատակն:

Թիւրեւս ապագան ինձ էր պահած
Գլթ երանութեան մի շըլոյն մ'անոյս.
Թիւրեւս անձանթ հոգի մ'ալ զընծա
Ծանշար զիս եւ տար պատասխան հոգւոյս:

Ժաղկիկ եւ կ'իշնայ տալով իրեն թոյլ
Արեւին արձաւ, եւ առ զով գիգիւ.
Այս իւր է հրաժեշտ: Իսկ իմ սքգաթոյր
Հոգիս իբր նառաջ թըռչի մի տըլուր:

ԱՍՄԱՐԻՆԸ ԹՊԳՐՄ. ՎԱՆԱՆ ՏԵՐ - ՍԱՐԳՍԵԱՆ
ի Կարին: